

УДК 331.56(477.53)

**ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ ТА ПРОБЛЕМИ
ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ**

О.В. Величко, кандидат економічних наук

Досліджено забезпеченість сільськогосподарських підприємств трудовими ресурсами та обґрунтовано напрями підвищення ефективного їх використання у різних категоріях господарств.

Трудові ресурси, продуктивність праці, ефективність, використання, сільськогосподарські підприємства.

В аграрній сфері економіки України у сучасних умовах господарювання особливе місце займають питання забезпечення трудовими ресурсами, а також їх ефективного використання. Це зумовлено тим, що в українському суспільстві останнім часом відбулися істотні зміни, які призвели до вимирання сіл і погіршення якості життя сільських мешканців. Тому стратегічного значення для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств у нестабільних умовах розвитку ринкових відносин

набуває людський чинник. Слід відзначити в цьому плані одностайність думки вітчизняних та іноземних вчених стосовно того, що якими б доскональшими не були знаряддя праці та засоби сільсько-сподарського виробництва, їх ефективне використання завжди залежатиме від головного виробничого ресурсу – тих, хто працює на землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження організаційно-економічних проблем ефективного використання трудових ресурсів сільсько-господарських підприємств постійно перебуває в центрі уваги вчених-економістів, а саме: Д.П. Богині, О.А. Бугуцького, П.Т. Саблука, В.К. Горькавого, О.Ю. Єрмакова, Л.І. Михайлової, О.А. Грішнкової та багато інших. Однак ще залишаються недостатньо дослідженими питання вивчення й оцінки чинників, які обумовлюють рівень ефективності використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання.

Мета дослідження – обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання трудових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах регіону.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками в Україні склалася тенденція прогресуючого зменшення кількості сільського населення, зростання частки населення старшого віку, значного зменшення кількості та частки працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Проблема ускладнюється обмеженими можливостями забезпечення робочими місцями сільського населення у зв'язку зі скороченням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зниженням інвестиційної привабливості тощо.

Важливим чинником та одним із основних елементів, від якого залежать кінцеві результати виробництва в економіці країни, є трудові ресурси. Своєчасне і якісне виконання сільськогосподарських робіт в оптимальні строки, забезпечення стабільних обсягів виробництва продукції залежать, переважно, від їх наявності в усіх галузях підприємства [1]. Чисельність трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 рр. наведена у табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, чисельність трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання з року в рік зменшується. Так, у господарських товариствах цей показник у 2011 р. низився, порівняно з 2007 р., на 50 %, у СТОВ – на 56, у приватних підприємствах (разом із фермерськими) – на 46,9 %. По досліджуваному Гадяцькому району чисельність трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств зменшилася на 47,5%, що розглядається нами як негативна тенденція для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Зменшення в сільській місцевості частки молоді ще більшою мірою загострює проблему забезпечення сільськогосподарського виробництва кваліфікованими кадрами молодого віку. Це пов'язано з міграційним рухом населення, а також із такими процесами, як народжуваність і смертність.

1. Чисельність трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 рр., осіб*

Рік	Організаційно-правова форма господарювання						Всього по району
	господарські товариства	у т.ч. СТОВ	приватні підприємства (разом з фермерськими)	державні підприємства	виробничі кооперативи	інші	
2007	2512	2127	576	-	-	-	3088
2008	2400	1870	540	67	-	8	3015
2009	2539	2141	503	61	-	6	3109
2010	1913	1605	477	16	-	39	2445
2011	1255	935	306	25	4	32	1622
2011 р. у % до 2007 р.	50,0	44,0	53,1	-	-	-	52,5

*Розраховано автором за даними звітності сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 рр. (Ф50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств») [2].

У досліджуваному регіоні відбувається погіршення як кількісних демографічних показників, так і якісних: катастрофічно погіршується здоров'я населення, зростає смертність, зменшується тривалість життя. Так, В.С. Стешенко [3] та багато інших вчених у своїх працях визначають, що головною компонентою сучасної демографічної ситуації є криза здоров'я, а воно, як відомо, є головною якістю населення. Адже в Україні інтенсивно руйнуються традиційні й не формуються вітальні цінності (коли людина самостійно дбає про своє здоров'я). Все це призводить до високої смертності, особливо через зовнішні чинники: алкоголізм, травматизм, куріння; через соціально зумовлені захворювання, насамперед, туберкульоз, СНІД; висока смертність простежується від серцево-судинних захворювань. Як наслідок, погіршення здоров'я населення та фізичних, духовних, соціальних цінностей негативно позначилось на якості трудових ресурсів регіону.

Слід відзначити, що в економічній компоненті демографічної кризи важливу роль відіграє рівень доходів громадян, адже саме від нього залежить основа відтворення населення та майбутній розвиток трудових ресурсів сільських територій. Якщо в індивідуальний дохід не буде включено додаткову складову на народження, догляд, виховання дитини, то рівень народжуваності зростати не буде.

Найважливішою властивістю праці є її продуктивність, рівень якої характеризує ефективність використання персоналу підприємства. Продуктивність праці є вирішальним чинником підвищення ефективності і конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Економічна сутність продуктивності праці полягає в тому, що вона виражає співвідношення між кількістю виробленої продукції та затратами робочого ча-

су на її виготовлення. Отже, вона характеризує ефективність затрат праці у процесі суспільного виробництва [4–5].

Розглянемо продуктивність праці сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 рр. в табл. 2. Аналізуючи дані табл. 2, варто відзначити, що у 2011 р. продуктивність праці сільськогосподарських підприємств досліджуваного району збільшилася у 2,8 раза, зокрема, у господарських товариствах – у 2,7, у СТОВ – у 3,1, на приватних підприємствах (разом з фермерськими) – у 3,5 раза, порівняно з наведеними даними 2007 р. Продуктивність праці є важливим показником економічної ефективності аграрного виробництва. Тому динаміка продуктивності праці свідчить про відповідні зміни стану аграрної економіки.

Забезпеченість підприємств трудовими ресурсами в оптимальній кількості та належній якості за різних соціально-економічних умов розвитку суспільства в цілому є необхідною першочерговою передумовою досягнення його цілей [6]. На сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону спостерігається різна забезпеченість трудовими ресурсами. Аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області дає уявлення про вплив забезпеченості трудовими ресурсами на економічні показники. Варто зазначити, що з підвищенням рівня забезпеченості трудовими ресурсами зростає технічний рівень сільськогосподарського виробництва і знижується собівартість продукції, збільшується рентабельність і прибуток підприємства.

2. Продуктивність праці сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 роки, тис. грн.*

Рік	Організаційно-правова форма господарювання						Всього по району
	господарські товариства	у т.ч. СТОВ	приватні підприємства (разом з фермерськими)	державні підприємства	виробничі кооперативи	інші	
2007	66,3	71,2	68,9	-	-	-	66,8
2008	131,7	148,4	122,8	80,6	-	155,1	129,1
2009	83,3	83,3	129,3	66,0	-	212,7	90,7
2010	111,3	121,9	141,4	65,0	-	76,5	116,3
2011	180,6	222,7	238,7	172,6	158,6	159,0	189,8
2011 р. у % до 2007 р.	272,3	313,0	346,5	-	-	-	284,0

*Розраховано автором за даними звітності сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Київської області за 2007–2011 рр. (Ф50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств») [2].

Розглянемо забезпеченість трудовими ресурсами й економічну ефективність виробництва на сільськогосподарських підприємствах Гадяцько-

го району Полтавської області у 2011 р. у табл. 3. Проведене нами групування за площею сільськогосподарських угідь на 1 середньорічного працівника виявило різку строкатість між групами підприємств у земле- та працезабезпеченні. Це, у свою чергу, відповідним чином вплинуло на показники економічної ефективності господарювання. Аналізуючи дані табл. 2, слід зазначити, що до I групи належить 8 підприємств, II – 12, III – 8, всього по Гадяцькому району в 2011 р. налічувалося 28 сільськогосподарських підприємств. Найбільша площа сільськогосподарських угідь у II групі господарств – 30 578 га. Площа сільськогосподарських угідь на одне господарство у II групі є більшою порівняно з іншими. Кількість працюючих у II групі найбільша – 768 осіб, що на 594 особи більше, ніж у III групі господарств. Щодо чисельності працюючих у розрахунку на 1 господарство, то найбільше їх припадає на I групу господарств.

3. Забезпеченість трудовими ресурсами й економічна ефективність виробництва на сільськогосподарських підприємствах Гадяцького району Полтавської області, 2011 рік

Показники	Групи господарств за площею с.-г. угідь, що припадає на 1 середньорічного працівника, га			Всього по району
	I–30	II–30, 1–60	III – понад 60	
Кількість господарств у групі	8	12	8	28
Площа с.-г. угідь, га	10847	30578	18334	59759
Площа с.-г. угідь на 1 господарство, га	1356	2548	2292	2134
Кількість працюючих, осіб	680	768	174	1622
Кількість працюючих на 1 господарство, осіб	85	64	22	58
Припадає с.-г. угідь на 1 середньорічного працюючого, га	16	40	105	37
Площа ріллі, га	10354	28879	16845	56078
Припадає ріллі на 1 працюючого, га	15	38	97	35
Припадає ріллі на 1 господарство, га	1294	2407	2106	2003
Середньорічна оплата праці 1 працюючого, грн.	857	982	1090	1020
Валова продукція на 1 середньорічного працівника, тис. грн.	97,3	209,8	474,4	191,0
Прибуток (збиток) на 1 середньорічного працівника, грн.	-3235	11851	17689	5334
Рівень рентабельності (збитковості), %	-2,0	7,2	15,4	4,0

*Розраховано автором за даними звітності сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 рр. (Ф50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств») [2].

Проте слід зазначити, що 105 га сільськогосподарських угідь на одного працівника припадає у III групі, що на 65 га більше, порівняно з II, де кількість підприємств у групі становить 12 і чисельність працівників є набагато більшою. Середньорічна оплата праці одного працюючого вищого рівня досягла у III групі, де кількість господарств у групі становить 8. Валова продукція на одного середньорічного працівника у III групі становить 474,4 тис. грн, що на 264,6 тис. грн більше, порівняно, з II групою. Прибуток на одного працівника був найвищим у III групі – 17 689 грн, що на 5838 грн більше, порівняно з II групою підприємств. Рівень рентабельності у III групі становить 15,4 %, що на 8,2 % більше, ніж у II групі.

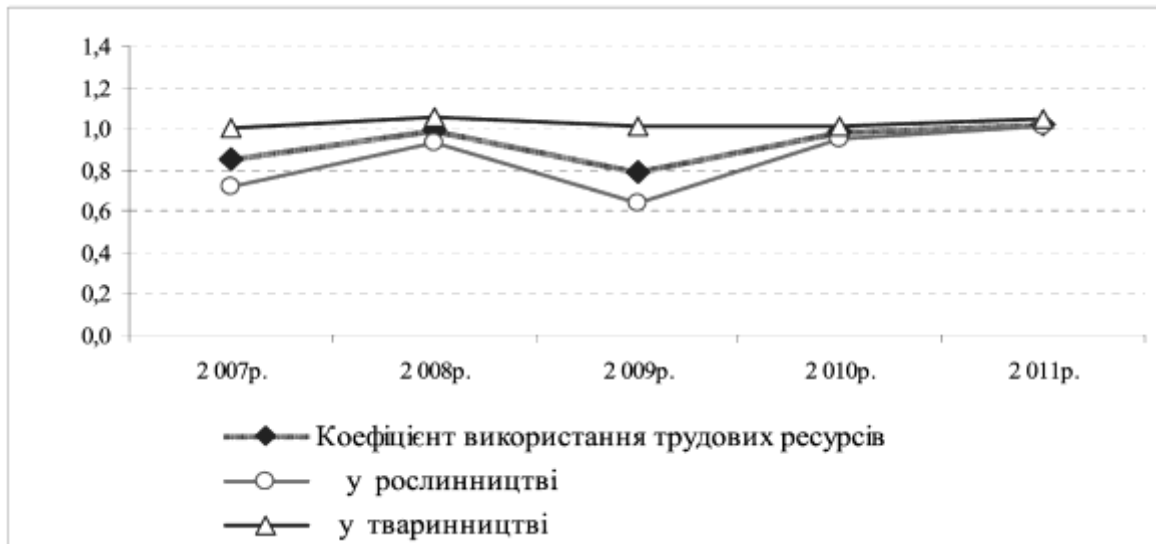
На нашу думку, сільськогосподарські підприємства Гадяцького району Полтавської області спроможні збільшити виробництво і реалізацію продуктів харчування і тим самим зробити вагомий внесок у вирішення національної продовольчої проблеми. Поділяємо в цьому плані думку Л.І. Михайлової, що важливою складовою розвитку даної організаційної форми є відповідна підтримка з боку держави в напрямі пільгового кредитування й оподаткування, що дасть їм змогу бути багатопрофільними та забезпечувати соціальні й економічні потреби сільського населення [7].

Відновлення виробництва в агропромисловому комплексі, нарощування обсягів переробки сільськогосподарської продукції в місцях її виробництва, розвитку агросервісу, сфери обслуговування населення дасть змогу розширити сферу зайнятості на селі, отримати роботу за місцем проживання, забезпечити нею працездатну молодь. Розв'язання цих проблем дозволить сформувати повноцінне життєве середовище в сільській місцевості з метою задоволення економічних і соціальних потреб сільського населення, комплексного розвитку сільських територій. Достаток у кожній сільській оселі, впевненість сільських трудівників у завтрашньому дні, стабільний динамічний розвиток усіх учасників аграрного сектору має бути головним завданням місцевих органів влади регіону.

Пріоритетним напрямом поліпшення сучасної демографічної ситуації в Україні та формування якісних властивостей трудових ресурсів сільських територій має стати освітній чинник, а саме: забезпечення на рівні держави доступності системи загальноосвітньої, професійно-технічної та вищої освіти; реалізація концепції безперервної освіти й інноваційних методів професійного навчання. Це набуває надзвичайної актуальності в сучасних умовах розвитку економіки регіону, оскільки відчувається потреба у висококваліфікованій робочій силі, підвищенні кваліфікації кадрів, що є важливим чинником зростання конкурентоспроможності економіки країни. Вирішення наведених вище актуальних питань дасть змогу оптимізувати й усунути такі соціально-економічні проблеми, як безробіття, бідність сільського населення, трудова міграція тощо.

Рівень використання трудових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах Гадяцького району Полтавської області за досліджуваний період зріс. Варто відзначити, що кількість відпрацьованих людино-годин одним працівником у 2011 р. збільшилася на 20 %, у рослинництві – на 41 %, у тваринництві – на 4,4 % порівняно з наведеними даними 2007 р. Щодо

коефіцієнта використання трудових ресурсів, то він у 2011 р. становить 1,02. У рослинництві, як і в тваринництві теж простежується позитивна тенденція щодо використання трудових ресурсів, проте, у тваринництві рівень цього показника є набагато вищим. Зокрема, у тваринництві він збільшився з 1,00 у 2007 р. до 1,04 у 2011 р., а у рослинництві – з 0,72 до 1,01 за аналогічний період дослідження (рис. 1).

Рис. 1. Рівні використання трудових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 роки*

*Розраховано і побудовано автором за даними звітності сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 рр. (Ф50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств») [2].

Таким чином, першочерговими завданнями підвищення ефективності використання трудових ресурсів регіону необхідно визначити такі: у державних програмах сприяння зайнятості приділяти увагу регіональній специфіці ринку праці та сконцентрувати фінансові ресурси на забезпеченні зайнятості в регіонах із підвищеним рівнем безробіття; реформувати трудове законодавство з метою підвищення мобільності сільського населення, забезпечити стійкий баланс інтересів працівників, роботодавців і держави; організовувати і контролювати державними органами влади впровадження нових, із науковим обґрунтуванням економічної ефективності, технологій виробництва і переробки сільськогосподарської продукції; поліпшити роботу професійних технічних училищ з підготовки фахівців за якістю і напрямками, яких потребує ринок праці.

Для активізації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки доцільно запровадити організаційну структуру регіонального кластера сільськогосподарських підприємств, що має сприяти вдосконаленню системи організації формування та ефективного використання трудових ресурсів господарств Полтавської області (рис. 2).

Рис. 2. Регіональний кластер сільськогосподарських підприємств

Необхідність такого організаційного утворення зумовлена: недостатньою матеріально-технічною базою підприємств; можливістю виробництва конкурентоспроможної продукції, що матиме низку переваг порівняно з іншими регіонами; відсутністю дієвих заходів щодо створення нових робочих місць; обмеженістю фінансування суб'єктів підприємницької діяльності; відсутністю відповідних економічних механізмів, які повинні забезпечити ефективну цінову політику та фінансове обслуговування сільськогосподарського виробництва.

Формування кластера сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні включає в себе такі етапи: визначення основних цілей і напрямів діяльності підприємств; підготовка програми утворення й розвитку кластерного об'єднання, де основна роль відводиться органам місцевої влади; прийняття програм на регіональному рівні; запровадження кластерної моделі в практику підприємницької діяльності.

Завдяки створенню і запровадженню такого кластера буде досягнуто взаємна координація роботи його учасників, що сприятиме підвищенню ефективності кожного сільськогосподарського товариства через зміцнення матеріально-технічної бази, забезпечення зростання продуктивної зайнятості, створення належних умов та охорони праці, розроблення і впровадження сучасної системи стимулювання праці.

До позитивних аспектів реалізації кластерної моделі слід віднести тісне співробітництво районного центру зайнятості з господарствами, що дасть змогу ефективніше використовувати трудові ресурси. Саме маркетингово-консалтинговий центр повинен займатися підготовкою рекомендацій щодо вибору найбільш вигідного ринку, вивченням тенденцій його розвитку, аналізом ринкових ситуацій, прогнозуванням обсягів продажу сільськогосподарської продукції, вивченням потреб покупців, каналів збуту, методів продажу тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, створення регіонального кластера сільськогосподарських підприємств забезпечить взаємну координацію діяльності його учасників, що сприятиме підвищенню ефективності господарювання кожного економічного суб'єкта за рахунок зміцнення матеріально-технічної бази, зростання продуктивної зайнятості, створення належних умов та охорони праці, розроблення і впровадження сучасної системи її стимулювання. Це забезпечить поліпшення формування і підвищення ефективності використання трудових ресурсів, а в кінцевому підсумку – зростання прибутковості сільськогосподарських підприємств.

Список літератури

1. Злупко С. М. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні : навч. посіб. / С. М. Злупко, Й. І. Радецький. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 192 с.
2. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Гадяцького району Полтавської області за 2007–2011 рр. Форма № 50-сг (річна). Державна служба статистики України.
3. Стешенко В. С. Изучение воспроизводства народонаселения: теоретические проблемы / В. С. Стешенко. – К., 1981. – 327 с.

4. Дієсперов В. С. Фактори продуктивності праці / В. С. Дієсперов, Л.Ф. Кондратенко // Економіка АПК. – 2003. – № 12. – С. 46–53.

5. Вітвіцький В. В. Організаційно-економічні аспекти продуктивності в галузях АПК / В. В. Вітвіцький // Продуктивність агропромислового виробництва : наук.-практ. зб. – К., 2004. – С. 5–18.

6. Бородіна О. М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку : моногр. / О. М. Бородіна. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 277 с.

7. Михайлова Л. І. Людський капітал: формування та розвиток в сільських регіонах : моногр. / Л. І. Михайлова. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 388 с.

Исследована обеспеченность сельскохозяйственных предприятий трудовыми ресурсами и обоснованы направления повышения эффективного их использования в разных категориях хозяйств.

Трудовые ресурсы, производительность труда, эффективность, использование, сельскохозяйственные предприятия.

In the article investigational material well-being of agricultural enterprises and grounded directions of increase of their effective use labour resources is in the different categories of economies.

Labour resources, labour productivity, efficiency, use, agricultural enterprises.